

УДК 808.5:355

Т.О. Чернишова

Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Харків

ДОЦІЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ КУРСУ РИТОРИКИ В ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Статтю присвячено обґрунтуванню доцільності впровадження курсу риторики у підготовку майбутніх офіцерів. Доведено, що риторична освіченість стає важливою частиною загальної культури сучасної людини. Висвітлено особливості комунікативної компетентності офіцера в межах сучасного компетентнісного підходу до професійної військової підготовки. Накреслено ті мовленнєві компетенції, яких набуває майбутній офіцер під час вивчення навчальної дисципліни «Риторика». Охарактеризовано риси індивідуального ораторського стилю, який має виробити офіцер.

Ключові слова: риторика, риторична освіченість, комунікативна компетентність, ораторський стиль.

Вступ

Актуальність проблеми. Спалах риторичної активності в українському соціумі, який спостерігається ще з кінця ХХ століття та обумовлений складними процесами становлення й розвитку незалежної держави, позначився на переоцінці ролі риторики в системі вищої освіти. За словами першого в незалежній Україні професора-ритора з Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка Г. Сагач, сьогодні «на повен зріст постала проблема підвищення якості освіти, перш за все за рахунок кардинальної зміни у ставленні до базових класичних наук давнього тривіуму, до якого належала риторика – наука і мистецтво публічної переконуючої комунікації, що становить фундамент професіоналізму вчителя, політика, юриста, дипломата, журналіста, менеджера та багатьох інших гуманітарних кадрів нової України: людей, які діють словом, – homo verbo agens (лат.)» [5, с. 16]. Риторична освіченість стає важливою частиною загальної культури сучасної людини, оскільки в інформатизованому суспільстві зростає кількість і популярність професій із посиленою комунікативною відповідальністю. Повноцінної і відповідної до вимог часу риторичної освіченості вимагають управлінська, дипломатична, юридична, наукова, освітянська й багато інших галузей. Важко назвати професії, де б майстерне володіння словом як універсальним інструментом думки і переконання було непотрібним, проте в багатьох галузях інтелектуальної діяльності (насамперед у педагогіці, юстиції, політиці, менеджменті тощо) це стає визначальною запорукою професійного успіху та обов'язковим атрибутом іміджу інтелігентного і компетентного фахівця.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Інтерес до процесу викладання риторики у вищих навчальних закладах виявляли відомі українські науковці-ритори С. Абрамович, Ф. Бацевич, Н. Голуб, Г. Клімова, Т. Космеда, З. Куньч, Л. Мацько, О. Олійник, Г. Онуфрієнко, М. Требін та інші, чий вагомий внесок до розвитку досліджуваної галузі знань є базовим для їхніх наступників. До проблеми формування професійної

компетентності майбутніх фахівців у процесі навчання у вищому навчальному закладі звертаються І. Бондаренко, Н. Босак, М. Васильєва, С. Вітвицька, О. Вознюк, Л. Голованчук, І. Дроздова, О. Дубасенюк, А. Журавльова, Л. Карпова, С. Козак, М. Левківський, О. Мамчич, А. Маркова, Г. Мельниченко, Г. Мухамедзянова, О. Палій, Л. Петровська, О. Пометун, Л. Пуховська, С. Савельєва, Н. Саєнко, С. Сисоєва, Н. Тализіна, Л. Шевчук. Поняття комунікативної компетентності розглядаються в роботах О. Бодальова, Ю. Ємельянова, В. Кан-Калика, О. Киричука, Я. Коломинського, О. Крилова, Н. Кузьміної, І. Ладанова, А. Панфілової, В. Слатьоніна, В. Семіченко, Н. Тарасевич, Т. Яценко та ін.

Метою даною розвідки є обґрунтування доцільності впровадження курсу риторики у підготовку військових фахівців.

Виклад основного матеріалу

Ораторське мистецтво в усі часи визнавалося необхідною і складною творчістю, вважалося навіть «царицею мистецтв», таким сильним був його вплив на вирішення державних справ, на розум людей. «Заговори, щоб я тебе побачив», – виголосив колись Сократ, і вже протягом століть його висловлення не втрачає своєї актуальності. Адже самоідентифікація індивіда відбувається саме через мову; вміння володіти словом та формулювати думку є найціннішим умінням homo sapiens. Взагалі з давніх часів в українській освітній системі риторика була однією з основних гуманітарних дисциплін, зокрема Києво-Могилянська риторична школа виховала цілу плеяду риторів світового рівня: Є. Славинецького, Ф. Прокоповича, С. Яворського, Д. Туптала, Й. Галятовського, І. Гізеля, Г. Сковороду та ін. Славетний ректор академії Феофан Прокопович вбачав призначення риторичної освіти у вихованні суспільства, формуванні могутньої патріотичної думки, уславленні видатних державних мужів, хоробрих воїнів, щоб їх мирна благородна праця і ратний подвиг не стали заручниками забуття, а служили зразком для нащадків.

Національна доктрина розвитку освіти визначає пріоритетними напрямками державної політики в цій

галузі розширення українськомовного освітнього простору, утвердження національної ідеї, сприяння національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу. Для досягнення зазначених цілей держава повинна забезпечувати виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних цінностей, однією з яких є українська мова. У зв'язку з цим в Україні спостерігається тенденція поступового відновлення того статусу риторики, який вона ще з часів Києво-Могилянської академії мала в освітянському просторі. «Освітній потенціал української риторики спроможний реалізувати провідні принципи сучасної освіти (гуманізації, гуманітаризації, демократизації і національного спрямування), засобами інтелектуально-естетичного впливу української мови формувати гармонійно розвинену, національно свідому особистість» [1, с. 3].

Риторична освіта впроваджується в середні освітні заклади, зокрема розділ риторики поступово вводиться до програми підготовки старшокласників з метою посилення практичного спрямування мовного курсу, а також піднесення мовленнєвої культури учнів. Процес впровадження та закріплення курсу риторики спостерігається в багатьох вищих навчальних закладах нашої держави. Навчальні дисципліни «Ораторське мистецтво», «Риторика», «Основи красномовства», «Основи практичної риторики» тощо дедалі більше включаються до циклу дисциплін професійно-практичної підготовки з метою підвищення комунікативної компетентності майбутнього фахівця, який повинен бути сильною «мовною особистістю», що володіє достатнім набором здатностей та вмінь щодо здійснення мовних учинків різного рівня складності, а також мати високу мовленнєву культуру. Доцільним і необхідним є введення подібних дисциплін і у практику навчання військових фахівців, особливо тих, кому призначено виконувати відповідальну місію виховання особового складу військовослужбовців.

Останнім часом актуалізувались питання запровадження компетентнісного підходу до професійної підготовки загалом та до професійної військової підготовки зокрема. Компетентнісний підхід у військовій освіті зорієнтований на формування особистості фахівця, що виражена в єдності його теоретичних знань, практичної підготовленості, здатності та високої мотивації здійснювати всі види професійної діяльності. У професійній підготовці майбутніх офіцерів стає важливим зосереджуватись «не на поінформованості курсантів, а на їх уміннях використовувати інформацію для вирішення проблем, що виникають у всіх видах професійної діяльності та сферах взаємовідносин» [2]. В межах такого підходу значно зростають вимоги до володіння навичками та вміннями мовленнєвої діяльності в конкретних професійних (повсякденних), ділових, наукових галузях та ситуаціях, а також навичками міжособистісної комунікації. Більшість учених вважа-

ють комунікативну компетентність як узагальнену комунікативну властивість особистості, що містить розвинені комунікативні здібності та сформовані вміння та навички міжособистісного спілкування, вагомою складовою професійної компетентності, яка має в кожному виді діяльності свою специфіку.

Професія офіцера тісно пов'язана з мовленням, більше того, характеризується «підвищеною мовленнєвою відповідальністю», як і будь-яка професія, пов'язана з управлінням людьми. Офіцерові доводиться і працювати індивідуально зі своїми підлеглими, і вести ділові переговори з представниками інших установ – тобто він повинен добре володіти навичками і міжперсонального, і ділового спілкування. Знання риторики дають можливість офіцерові виступати із яскравими й переконливими публічними промовами в різних жанрах з добре вивченого предмету і при цьому уміти коректувати форму цієї промови, а також тактику її виголошення відповідно до інтересів і настрою аудиторії. Риторика вчить готувати та проводити бесіди, слухати й чути співрозмовника, подавати доречні репліки, коректно вступати в розмову, доповнюючи і розвиваючи тему бесіди або аргументовано заперечуючи по суті предмету обговорення. Опанування основ мистецтва суперечки – еристики – дає змогу брати участь в дискусіях з дотриманням логічних законів і етико-психологічних правил. Як зазначає Л.М. Пелепейченко, «сучасний офіцер повинен уміти переконувати, апелюючи до свідомого сприйняття інформації. З огляду на це важливими є опанування законів подачі інформації, аргументації, максимум комунікації та їх практична реалізація» [4, с. 117]. В цілому офіцер має виробити індивідуальний ораторський стиль, який характеризується:

- усвідомленням потреби і виховання оригінального мовомислення;
- власною мовотворчою манерою, що виявляється в особливостях композиції промови, побудови фраз, схильності до вживання певних слів і словосполучень, окремих художніх засобів;
- певною поведінкою промовця в аудиторії; вмінням відчувати «центр» спілкування, вчасно перемикати увагу слухачів;
- мімікою та характерними жестами;
- технікою вимови і дикцією.

Слід зауважити, що професія офіцера в сучасних умовах гібридної війни Росії проти України повернула собі колишній престиж та стала однією з найактуальніших сучасних професій. Як ніколи раніше, бажання захищати Батьківщину, служити їй і робити це професійно стає свідомим бажанням багатьох молодих людей. Саме тепер, коли бойові дії знову стали сумною реальністю, актуалізується значення військової риторики, яка є мистецтвом надихання на ратні подвиги задля блага Вітчизни. Офіцерові необхідні навички створення таких промов, які б слугували засобом мобілізації чуттєво-емоційної сфери воїна та психологічної підтримки, формували впевненість у праведності

цілей боротьби, а також підтримували високий бойовий настрій особового складу. Офіцер повинен також уміти вести діалог із підлеглими з метою формування в останніх моральної життєвої позиції, патріотичного світогляду, вірності військовому обов'язку, які керували б підлеглими навіть в умовах неможливості отримання наказів у бойовій ситуації, які стрімко змінюється. Але для цього офіцерові потрібно вміти правильно побудувати промову, говорити водночас і чітко, й емоційно, оскільки у протилежному випадку промова офіцера перетвориться або на сухий інструктаж, або на порожню псевдопатріотичну балаканину.

Отже, активне впровадження до навчальних програм військових вишів такої дисципліни, як риторика, має вирішувати такі завдання: осмислення риторичної спадщини стосовно власних можливостей, конкретної ситуації спілкування; вироблення оригінального ораторського стилю; розширення духовно-інтелектуальних обріїв у контексті світової культури; формування ораторських навичок військовослужбовця. Риторична освіченість, яку отримує майбутній офіцер, допомагає розуміти потреби слухача, аудиторії; упевнено почувати себе в ситуаціях, коли необхідно повідомити, проаналізувати, підсумувати тощо; виголосити доповідь на широкий загал; оптимально організувати та креативно скерувати свою мисленнєво-мовленнєву діяльність; коректно й доцільно використати методи риторичної аргументації; відповідально ставитися до кожного слова, досягаючи високої культури мислення, мовлення і спілкування й посилюючи комунікативну інтуїцію.

Саме мовленнєве виховання в сучасних умовах вирішує завдання виховання людини, яка К.Д. Ушинському уявлялася метою освіти: «Цей вид виховання, звичайно, не має нічого спільного з випуском у життя просто офіцерів, інженерів, сільських господарів, учителів тощо. В кожному з них відчувається більшою чи меншою мірою фахівець, але занадто мало «людини». Між тим, має бути навпаки: виховання має утворити, оформити насамперед «людину» й уже потім, із неї, як з особистості розвинутої, моральної, неодмінно виробиться відповідний спеціаліст, який любить свою справу, відданий їй, ретельно вивчає її і тому здатний принести найбільшу користь в обраній галузі діяльності, відповідно до розмірів своїх природних обдарувань» [3].

ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ КУРСА РИТОРИКИ В ПОДГОТОВКУ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ

Т.А. Чернышова

Статья посвящена обоснованию целесообразности внедрения курса риторики в подготовку будущих офицеров. Доказано, что риторическая образованность становится важной частью общей культуры современного человека. Освещена особенность коммуникативной компетентности офицера в рамках современного компетентностного подхода у профессиональной воинской подготовке. Очерчены те речевые компетенции, которые приобретает будущий офицер, изучая учебную дисциплину «Риторика». Охарактеризованы черты индивидуального ораторского стиля, который должен выработать офицер.

Ключевые слова: риторика, риторическая образованность, коммуникативная компетентность, ораторский стиль.

THE EXPEDIENCY OF INTRODUCTION OF RHETORIC IN THE PREPARATION OF FUTURE OFFICERS

T.O. Chernyshova

The article is sanctified to the ground of expediency of introduction of course of rhetoric in preparation of future officers. It is well-proven that rhetorical form becomes important part of general culture of modern man. The feature of communicative competence of officer is lighted up within the framework of modern competence approach at to professional military preparation. Those speech competences that is acquired by a future officer are outlined, studying educational discipline of «Rhetoric». The lines of individual oratorical style that must produce officer are described.

Keywords: rhetoric, rhetorical form, communicative competence, oratorical style.

Висновки

В сучасних умовах функціонування вищої (і вищої військової зокрема) освіти зростає значення викладання курсу риторики з метою виховання моральних і патріотичних особистісних складових людини, що в сумі зі знанням мови свідчитимуть про сформованість національно мовної особистості, носія елітарного типу культури. Військовослужбовці, особливо офіцерський склад, об'єктивно належать до категорії осіб, що перебувають у сфері «підвищеної мовленнєвої відповідальності», тому у систему їхньої професійної підготовки має бути обов'язково включена дисципліна, яка формує ефективне мовлення, – риторика. Майстерне володіння словом, тобто універсальним інструментом думки і переконання, є визначальною умовою професійного успіху офіцера та обов'язковим атрибутом іміджу кваліфікованого, компетентного й інтелігентного фахівця.

Список літератури

1. Голуб Н.Б. *Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)»* / Н.Б. Голуб. – К., 2009. – 38 с.
2. Діденко О.В. *Особливості впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів у ВНЗ [Електронний ресурс]* / О.В. Діденко // *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. – 2014. – Вип. 3. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2014_3_6.pdf.
3. Зверев С.Э. *Военная риторика в системе воспитания военнослужащих [Електронний ресурс]* / С.Э. Зверев // *Современные исследования социальных проблем*. – 2012. – № 9 (17). – Режим доступа : <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/9/zverev.pdf>
4. Пеленейченко Л.М. *Роль мовної комунікації у підготовці курсантів вищих військових навчальних закладів МВС до виховної роботи з особовим складом* / Л.М. Пеленейченко, С.О. Іщенко // *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : зб. наук. пр.* – 2012. – Вип. 21. – С. 110 – 119.
5. Сагач Г.М. *Риторика* / Г.М. Сагач. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 565 с.

Надійшла до редколегії 2.10.2015

Рецензент: д-р філос. наук, проф. О.Ю. Панфілов, Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків.